

הרב כ. ס. טכורש

ספר הלכות מדינה

מאת הרב אליעזר יהודה וולדינברג

א. לפנינו מחבר, רב צעיר רודם בהלכה, שמקטנותו וצערותו יצא לבגר ולתפוס לו מקום חשוב בעולם הלומדים והרבנים. ספריו במספר ששה שיצאו כבר לאור, קובעים את דמות יוצרם ומחברם, ומאפיינים את צורתו ומהותו והם: „דבר אליעזר“, „ציץ אליעזר“, בארבעת חלקיו, וספר „שביתת הים“, הון על עניני הספנות והימאות, הקובע ברכה לעצמו. כולם עשו רושם רב עם הוצאתם לאור, וקנו להם שביתה בשטח ההלכה המעשית וראוים להערכה מיוחדת ממצה.

בכאן, זיכה אותנו המחבר דגן, בשני ספרים חשובים חדשים, הדנים על נושא אחד: „הלכות מדינה“. הספר הראשון כולל מחקרי הלכות וברורי דינים על השופט והמשפט, וכח סמכות השיפוט בזמנינו, הסמיכה ומשפט המלוכה בישראל, משפטי עונשין וחוקי המדינה. הספר השני כולל: מחקרי הלכות וביורר שיטות, בדיני חוקי המלחמה והצבא הישראלי. שני כתובים באים כאחד, לדון על הליכות המדינה שתהיינה מושתתות על ההלכות הקבועות, ששרשן מסיני, בבחינח „אל תקרי הליכות אלא הלכות“.

ואמנם, „הסגנון הוא האדם“. מתוך כותלי עמודיו ודפיו של ספרי המחבר דגן, ניכר עד כמה הוא מעורה בנימי נפשו ונשמתו בהליכות המדינה, שברצות ה' דרכי אומה זרח עלינו אורו, בקימום מדינתנו וביצוב ריבונותנו. המחבר כולו, רצוף אהבה וחבה, בה ובעבודה, וכולו גועש־רועש, הומה ומהמה, בעצמתה ובעצמאותה, בהתפתחותה, בשכלולה ובהרחבתה, ולכל בה חי רוחו, ומכאן הגישה הרצינית, והיחס הער והתוסס של המחבר לכל עניני המדינה והסתעפויותיה, וכמיקתו וגעגועיו להיותה מושתתת באורחותיה ובהליכותיה, לפי תורת אלקים חיים. השקפתו זו משתקפת כבר בהקדמתו ובמבוא הספר הראשון, בדברו על משפט ישראל ומהותו, באומרו: „קנא קנאתי קנאה גדולה למשפט תורת חיינו, תורת סיני למען שמו הגדול יתברך, המתגדל ומתקדש בעשיית משפט וצדקה, בהיותו מלך אוהב צדקה ומשפט כאמור: „ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה“ (ישעיה ה' ט"ז) לכן אזרתי כגבר חלצי, והרהבתי עוז בנפשי, לשים פני כחלמיש לגשת אל הקודש פנימה, לחבר חיבור כולל ומקיף על הלכות תורת מדינתנו העברית מדינת עם ה', ולהראות לפני העמים והשרים, כי אמנם חקי אלקים ותורותיו, נושאים בחובם השקפת חיים מלאה ומקיפה על עם נורא, החי חייו העצמאיים בארץ חמדתו, והם המה ההולכים לפנינו תמיד לשמש לנו עמוד ענן ועמוד אש, לנחותנו הדרך — דרך הממלכה העברית“. ומסיים בצפיה

ובתקוה, על החזרת העטרה ליושנה, ושהמשפט העברי הנאמן יהיה נר למדינתנו. במבוא, הוא ממצה את עומק הרעיון של משפט התורה במדינתנו, חובותינו להורות נתיב ודרך לאומה השבה לתהיה, לסלוש אל חוקי התורה ומשפטיה, להגיע לידי ההכרה הברורה שרק הלכותיה של תורת קדשינו, יכולות לשמש יסוד ובנין למדינתנו ותביא בכנפיה לידי נקודת מסנה, לליכוד העם כולו במסגרת רחבה ומקיפה, אשר יבריחנה בבריח התיכון מן הקצה אל הקצה במשפט העברי במלוא משמעותו. וזאת חובתנו לשקוד על הידוק הקשרים בקשר אמיץ בל ינתק, בין התורה ובין המדינה, כי בנפשנו הרבה.

המחבר, נוגע גם בבולמוס הדרישות, לתקן תקנות בכל שטחי החיים הישראליים, אשר תקף את ההמון לכל שדרותיו. ויש בזה שני צדדים: צד אחד שמגמתו להערים על תמימי דרך ההולכים בתורת ה' ולפרוק בעקיפין מעל המדינה את עיל התורה והמצוה לגמרי, הצד השני נמשך לכך, מתוך תמימות אילית כאילו הכח והיכולת בידי חכמי ישראל לגרוע או להוסיף, חלילה, על גוסי „תורה“. המחבר מסביר, מבאר, ומצביע על התקופות שבהן שקדו גדולי ישראל להוסיף תקנות שמטרתן בעיקר משום גדר וסייג, ומשום צורך השעה, ומצטט ברחבה, מקורות שונים בבסוס השקפתו, השקפת היהדות, על המשפט ועל דרכי החיים, בצורה ההולמת למחברו, והקולעת למטרה הראויה, והמבוא איפא, קובע ברכה לעצמו.

ב. הספר מסדר לשעריו ולפרקיו, ונכרת בזה יד מסדרת ומתכננת, גם השפה הצחה והשוטפת, עמדה למחבר לעזר, והדברים יוצאים מובנים ומאירים לכל מעיין.

בשני כוונים הולך המחבר בספר זה: א) בהרצאת הדברים כפשוטם, עיי הבאת החומר הממצה את הנושא שעליו מדבר, בהקיסו הכללי עד הפרטים המסתעפים. אגב ציטוט מלא או חלקי, בעיקרי הדברים ומשמעותם היסודית, מאת גדולי הראשונים והאחרונים, ומהם פרשני המקרא, כגון: האברבנאל, עקדת יצחק, אור החיים עד המלבי"ם והעמק דבר. באופן שהרצאת הדברים באופן כללי יוצאת מגובשת, בהירה וברורה; ב) תוך ציון הלכתי, על הענינים הנדונים, בירורים, פירוק קושיות, ישוב סתירות ועל כולם, חידושים יפים וקולעים המפארים את החומר העשיר ואת מחברו גם יחד.

ג. בשער הראשון, מציין המחבר בקיום תורתיים כלליים את מצות סידור בתי המשפט, שופטיו ושוטריה עפ"י תורת ישראל, אף לפני חידוש הסמיכה, ומצביע על אפשרות הקמת שופטים ושוטרים במדינה היהודית ונחלה על פי חוקי תורתנו הקדושה, לתפארת העם ולסמל לעיני כל העמים. הוא מתחיל בדיון על צו מגוי שופטים לבני נה, על עצת יתרו למינוי שופטים עובר למצות מגוי בזמן הזה מברר דעות הרמב"ם והרמב"ן, אם בזמן הזה אנו מחויבים מן התורה במצוות מגוי שופטים, ומסיק שלדעת הרמב"ם, יש מצוות מגוי שופטים גם בזמן הזה (עמוד ל') ומביא הוכחות נוספות לשיטה זו.

בדברו בענין מגוי שופטים לבני נח מעורר המחבר בעיה אקטואלית במדינתנו, בקשר למגוי שופטים לתושבים שאינם יהודים, ומסיק להלכה — לפי דעת הרמב"ם (בפ"י מה' מלכים הי"א) „שחייב ביידי של ישראל לעשות שופטים לאלו תגרים החושבים לדון להם על פי המשפטים אלו, כדי שלא ישחת העולם, אם ראו

בי"ד שיעמיוז שופטיהם מהן, מעמידין, ואם ראו שיעמידו להן מישראל, מעמידין" — שאנו מצווים במדינתנו להעמיד להם שופטים, אם משלנו אם מלהם, כפי ראות עינינו לטוב ולמועיל יותר, ולדונם לפי משפטים שלהם" (עמוד ט').

אחי"כ הוא מבאר, אם יש כח השפוט בזמן הזה בקנסות ודיני נפשות, שהרי לפי ההלכה הפסוקה (בחור"מ סימן א') אין דנין דיני קנסות אלא בבי"ד הסמוכים בא"י, כמו כן מבואר בדברי הרמב"ם בספר המצוות (מצוה קע"ו) שאפילו סמוכים לא ידונו דיני נפשות, לא בארץ ולא בחוצה לארץ, אלא אם כן היה בית הבחירה עומד. המחבר מביא חבילה של פוסקים ראשונים ואחרונים, שמן התקנה ומן הצורך אפשר לדון בהם ובפרט בתיקוני מדינה בהסתמך על שני מקורות חשובים בתשובת הרשב"א (סימן שי"א) האומר בין השאר: „אבל מי שעומד על תקוני מדינה, אינו דן על הדינים הכתובים בתורה ממש, אלא לפי מה שהוא צריך לעשות כפי השעה", וכן המאירי (בסוף ס"ה בסנהדרין) האומר: „ואומר אני: שהמקומות שהורשו מצד מלכותם לדון בדיני ישראל, והיתה הסכמת כל העם לעשות כן, הרי הוא מן הסתם כמו שקבלו עליהם בעלי דבר לדון בדיני ישראל, ואף בדיני נפשות דנין בהם, מכח הסכמתן לפי צורך שעה, ומתוך זה מסיק המחבר (עמוד מ"א) שמכל שכן, כשהרשאה תבוא מצד מלכות ומדינת ישראל עצמה, ותבוא על זה הסכמה מהמוסדות הנבחרים ע"י כל הקהל לבחור את בתי הדין, שבודאי יועיל זה שיוכלו לדון עפ"י הדין כל דיני קנסות, ואף לדון דיני נפשות לפי צורך השעה. והוא מוסיף בהוכחות ועובדות מוחשיות, מתקופות שונות המובאות בראשונים. השער הראשון ננעל בפרק על מהות מנוי השוטרים ועל תפקידם המיוחד, ומראה שכשם שישנה מצוה למינוי שופטים, כך יש מצוה למנוי שוטרים ככתוב בתורה (דברים א', ט"ו) „ושוטרים לשבטיכם" וכדברי הרמב"ן (שמות י"ח, כ') „כי היו עם משה שוטרים נוגשים בעם, להביא הנתבעים לענשם בדבר המשפט" (וכמו שאיתא בספרי דברים) ומנין שממנין שוטרים לכל ישראל וכ"י תלמוד לומר: „שוטרים תתן לך" וקובע גם את תפקידם של השוטרים, לפי מקורות ההלכה: א) לעמד ראשית כל, לימין השופטים ולהוציא לפועל פסקי דיניהם. ב) לטובב בשוקים וברחובות ועל החנויות, לתקן השערים והמדות ולתקן כל מעוות (לשון הרמב"ם בפ"א מה' סנהדרין ה"ב) „עד שלא יעשו עול אפילו בדבר מועט" וספר המצוות לרמב"ם עשה קע"ו) ועוד, ועוד.

ד. את השער השני מקדיש המחבר, לשאלת הסמיכה בישראל, נושא שנעשה בזמן האחרון שגור, ונדוש בו הרבה ברחבי הספרות ההלכתית. באופן סדורי עובר המחבר מפרק לפרק, וממצה את הענין לכלליו ופרטיו. גם מפרסם את המשא ומתן שלו עם הרב הראשי מרן הרב"צ עוזיאל זצ"ל ויבדל"ח הרב מהרי"ל מימון, ע"ד: חידוש הסמיכה בימינו, שיש בו לכשלעצמו, ערך רב בהבהרת הענין ובבירורו. אחרי שהוא מעביר מקורות, על יסוד הסמיכה בישראל, החל מפרשת משפטים שבתירה, וגמור בפוסקים ראשונים ואחרונים. הוא עובר לעצם הדיון, ע"ד חידוש הסמיכה בימינו, לאור הצעתו של הרב מהרי"ל מימון, ואשר עוררה הד גדול בעולם הרבנים הלומדים. הדיון טובב הולך על דברי הרמב"ם הידועים (בפ"ד מהל' סנהדרין הי"א) „נראין לי הדברים, שאם הסכימו כל החכמים שבא"י. למנות דיינים ולסמוך אותם, הרי אלו סמוכים, אם כן למה היו החכמים מצטערין על הסמיכה, כדי שלא יבטלו

דיני קנסות בישראל. לפי שישראל מפוזרין ואי אפשר שיסכימו כולם, ואם היה סמוך מפי סמוך אינו צריך דעת כולם, אלא דן דיני קנסות לכל, שהרי נסמך מפי בית הדין והדבר צריך הכרע, ע"כ. על שלש תיבות האחרונות הללו, תלו הרועים את כל זיינם, לנגח בהלכה, אם הרמב"ם התכוון להטיל ספק על כל עצם "הנראין ליי" שלו, או לא, ועל זה סובב הולך כל הדיון וכל הויכוח, והמתבר מפלפל ומרחיב את הדבור, מראה את כחו בבקיאות, ומברר את הענין לאשורו, ובמסקנותיו מצדד בעצם, בהצעתו החיובית של הרב מהרי"ל מימוך, בקשר לחידוש הסנהדרין בזמן הזה. אולם הוא מפקפק, אם ישנה כבר, ההכנה הדרושה לזה, וכן מציאת הסגולות הדרושות הנחוצות מצד הנסמכים (עמוד קכ"ז) [וראה מאמר הכותב הטורים האלה, על הסנהדרין בשנתון "המצפה" תשי"ג בכון האמור].

ה. השער השלישי, מוקדש לנושא כולל וחשוב בשם: מלכות ישראל. כאן מרוכז חומר רב-גווני ע"ד דיני מלכות בישראל. המתבר הצליח לגבש את החומר העשיר הזה, והגישו לנו באדריכליות מסודרת ובצורה יפה עד מאד.

מתחיל, מענין מנוי מלך בישראל ומברר, ומבאר את הפלוגתא של ר' גהוראי ור' יהודה בדבר מצות שימת המלך, מברר דעת הרמב"ם (בפ"א ממלכים ה"א) ובספר המצות (עשה קע"ג) על המצוה להעמיד מלך, ועומד על תקופת שמואל ששאלו להם מלך שלא כדין, ומביא דעות המפרשים בספר שמואל, וגם בפ' שופטים, הרלב"ג, הרד"ק, עקדת יצחק, האלשיך, האבן עזרא, ודברי האברבנאל היוצא בתקיפות ובחריפות נגד מנוי מלך ובעד הנהגה רפובליקנית דימוקרטית, מבסס את שיטתו בהרחב ומסיים בדברי השל"ה ושיטתו בענין מנוי מלך (פ' שופטים) באומרו: שישנן שתי הנהגות (א) משפט התורה וע"ז נתמנו הסנהדרין (ב) הנהגה של הוראת שעה, וזה היתה תכלית שימת המלך, כי המלך פורץ לעשות לו גדר וכו' וישראל בימי שמואל חטאו באומרם "הן לנו מלך לשפטנו", באשר המשפט הלא נמסר לבי"ד ולסנהדרין יעו"ש (עמוד קמ"ו).

וממשיך עוד, שאף שמצוה מן התורה להעמיד מלך בישראל לפי הרמב"ם וספר החנוך "נראה שבזמננו יש עיכוב עקרי ויסודי מלקיים מצות מנוי המלך והוא שהיות מצות העמדת מלך היא נמסר אך ורק מזרע המלוכה של משפחת דוד המלך, ויסוד לדבר זה בדברי הרמב"ם (בפירושו המשניות לסנהדרין פרק חלק) שבכלל היסוד של האמונה בביאת המשיח הוא: "שאין מלך לישראל אלא מבית דוד ומזרע שלמה בלבד. וכל החולק על המשפחה הזאת, כפר בשם הש"י ובדברי נביא א"י. ולפ"ז, מאז שפסקה המלכות בישראל, חזרה החובה עלינו שלא למנות מלך לישראל אלא מבית דוד בלבד, וכל זמן שלא יבורר לנו בהחלטיות שישנו הראוי למלוכה מאותה המשפחה, אסור לנו למנות איזה מלך אחר ועלינו להמשיך בצפיתנו באמונתנו התמימה בביאת המשיח ובמלוך עלינו מלך מבית דוד ומזרע שלמה" (עמוד קי"ז).

ואח"כ עובר לדבר על דבר מנוי נשיא ודינו, ואומר: "שאמנם הרשות נחונה בידינו למנות נשיא, העושה מעשה עמך, שיהא לו תוקף של שליט עליון רוחני ומדיני שאין על גביו אלא אלקיו כי למנוי כזה שאין לנבחר תואר מלך, אין העכבה דוקא ממשפחת מלכות בית דוד ואין חיוב גם שיתמנה דוקא ע"י נביא ובי"ד של שבעים ואחד" (עמוד קנ"ג) ומפלפל בזה הרבה. להלן, מגדיר את כחו

ומעלתו של הנשיא, שאם אמנם אין לו כל הדינים המיוחדים למלך, מ"מ כבוד גדול נוהגין בו, גם צריך להיות נחון במדות תרומיות ונעלות ודרך הנשיא: עניות ולבו בקרבו שפל וחלל. ורועה נאמן לרעות ביעקב, כדברי הרמב"ם (בפ"ב מה' מלכים ה"ו), וכמה מאלפים הדברים לנשיאי ישראל וראשיו ללמדם הדרך ילכו בה לטובת העם והמדינה ולשגשוגה (ע' קנ"ט).

שני פרקים מיוחדים מקדיש המחבר על הנושאים: „משפט המלוכה, ודינא דמלכותא דינא” עומד על דברי הרמב"ם בפ"ב ממלכים ח' במיוחד יש להצביע על סברתו לחלק בין סנהדרין שדנין למיתה שאינם יכולים למחול לבין שפסק המלך למיתה שיכול למחול, מפני כשהסנהדרין פוסקין למיתה עפ"י דין תורה, נקרא שוב, שהתורה היא שפסקה בינו למיתה לכן אין בכח הסנהדרין לחזור ולמחול, כי אין ביכלתם למחול על דין תורה, אבל המלך כשפוסק דין למיתה עפ"י כח המלכות שבידו שלא עפ"י דין תורה, לא נקרא שהתורה היא שפסקה דינו למיתה, אלא התורה נתנה רשות למלך לפסוק שלא עפ"י דין תורה, והמלך הוא שפסק דינו למיתה, ולכן יש בידו למחול, ומביא סמוכין מדברי הרמב"ם בפ"ה"ט (פ"ק דערבין) ויסה אמר.

מתוך ציטוט הרבה מקורות מראשונים ואחרונים מדין משפט המלוכה, עומד על דעתו של מרן הגרא"י קוק ז"ל בספר משפט כהן (סי' קמ"ד) הכותב: שנראין הדברים שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם ג"כ מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכויות של המשפטים ליד האומה בכללה, וביחוד נראה שגם כל שופט בישראל דין מלך יש לו לענין כמה ממשפטי המלוכה וביחוד למה שנוגע להנהגת הכלל, וכו', ומצינו דומה לזה בשו"ת חתם סופר (חאר"ח סו"ס ר"ה) יע"ש, ומציין ומגדיר את הזכויות שיש להם בהנהגת המדינה (ראה עמוד קע"ו). כן מבאר ומכרר את השיטות, אם הדין „דינא דמלכותא דינא” נאמר גם במלכי ישראל, או דוקא במלכי אומות העולם ומתוך כל תמצית הדעות והשיטות, בא לידי מסקנה כוללת: „שא"א בשום אופן בין לממשלת עכ"ם ובין ממשלת ישראל לבוא מכח דינא דמלכותא ולחוקק לישראל דיני מלכות המתנגדים לדיני התורה, או לחקוק חוקי ערכאות זרים אשר חידשו להם לפי מצב המדינות ולחקקם בישראל, באמתלא שיש בזה משום תיקון המדינה „דא"כ בטלו ח"ו כל דיני תורתנו הקדושה ולא תהא שיחה בטלה שלהם בתורה שלמה שלנו” (עמוד קצ"ג) והדברים ברורים.

1. בשער הרביעי, דן המחבר על ענין חבישה בבית הסוהר וגדריו, נושא שנעשה לצערנו אקטואלי מאד במדינתנו. גם בנושא זה חושף המחבר מקורות תורניים ומראה שליכא מידי דלא רמיזא באוריתא, ושלא יהיה לו שורש ואחיזה בהלכה שלנו.

המקורות הראשונים למאסר בן אדם עד לברור המשפט, מצאנו בתורתנו: א) אצל בן האשה הישראלית, שנקב את השם שכתוב: „ויניחהו במשמר, לפרוש להם על פי ה' (ויקרא כ"ד, י"ב) ב) אצל המקושש עצים ביום השבת שכתוב: „ויניחי אותו במשמר כי לא פורש מה יעשה לו” (במדבר ט"ו, ל"ד), וראה באבן עזרא שם במשמר: במקום ידוע במחנה, וכן מתרגמים האונקלוס והיונתן ואסרתינו בבית מטרא (אונקלוס) בבית אסירי (יונתן) ויסוד נוסף בספרי שם, הלומד מכאן

לימוד לדורות שכל חייבי מיתות נחבשים, ועוד זאת לומדים מהספרי שם, שיש תא מיוחד לנידונים למיתה.

מכאן ממשיך המחבר בהגדרותיו לסוגים השונים של המאסרים, יש, והמאסר בא או להוציא ממנו ממון, או אשה פסולה, או מאסר עבור אי־תשלום חוב, ומביא על זה מקורות מגמרא ומפוסקים, וכן דן ע"ד הוצאה בערבות עד לבירור המשפט ומברר שזה תלוי אם המאסר בא בתור קנס, אוי אי אפשר לשחררו בערבות. אולם אם הוא בא כדי שלא יברח, יכולים לשחררו בערבות. מדבר גם על מאסר בגלל אי־תשלום מסים, ומאסרים לזמנים מסוימים, עבור פשעים פליליים וכי"ב.

פרק מיוחד (פרק ד') מקדיש המחבר על מאסר בן אדם בשבת, שהוא גם אקטואלי במשטרת ישראל, המקור לזה הוא, דברי הרמ"א (או"ח סי' של"ט סעיף ד') וז"ל: „אסור לתפוס ולהכניס לבית הסוהר מי שנתחייב איזה עונש, כדי שלא יברח, וכ"ש שאסור להלקותו, דהוי בכלל דין ואם יברח אין עלינו כלום". מלשון הרמ"א לומד המחבר, שהמדובר הוא דוקא, במי שנתחייב כבר איזה עונש שהוא והחבישה בבית הסוהר באת בתור אמצעי כדי שלא יברח, (ראה רש"י סנהדרין ד' ע"א) אבל מאסר הבא לפני בירור דינו, לשם שמירה עליו, בכדי להביאו אח"כ לדין, יש לומר שבכה"ג לא מקרי דין ומותר בשבת. והמחבר מוסיף ומוכיח מתוך תשובה של ר' פלטי גאון (ראה בספר הלכות פסוקות של הגאונים סי' קל"ה) שמחשש שמא יברח, מותר להכניסו לבית הסוהר בשבת, וראה בספר „שערי תשובה" להגאונים (סימן קפ"ב) המובא בשם רב שרירא גאון המסיים בלשון: „ואל תחושו להכניסו לבית הסוהר, שלא יהיה צואר הדיינים תחת צוארו, ומותר", מכל הנ"ל — סיים המחבר — נראה ברור, שבמקום צורך הבטחת שלום הצבור ותקון חיי החברה, שפיר יש להתיר המאסר בשבת ובהסתייגות, שבמקום שאין באמת הכרח, אין לאסור בשבת, מכח טעמו של החנוך, המוזכר ב"משנה ברורה" (סי' של"ט ס"ק י"ב) בהא דאין עונשין בשבת, מפני שרצה הקב"ה לכבד יום זה שימצאו בו הכל מנוחה גם החוטאים והחייבים... (עמוד רי"ג).

המחבר, דן גם על סוג מיוחד של עונש: „גירוש מן המדינה", הוא עומד בזה על מקור דרשת הגמרא (במ"ק ד' ט"ז ע"א) על הפסוק בעזרא (ו' כ"ז) „הן לשרשי הן לעונש נכסין ולאסורין" וכפי פירושו של האבן עזרא על „הן לשרושי: „מגורש מנחלתו", הרי שיש כח ביד השלטונות לגזור על אחד גם גזירת גירוש מנחלתו, והמחבר מאריך בזה ומסמך לזה מקורות שונים, (ראה בריב"ש סי' רס"ה). כמו כן הוא מצטט מפנקס מדינת ליטא (ס' קס"ג) וכן מפנקס ועד ארבע ארצות (סימן תל"ג) שגזרו גזירת גירוש מהקהלות וכן מדבר על התוקף של המושל במדינה, להגביל תנועת העברייין במדינה, הן בתוקף מדיני והן בתוקף תורני, ומראה מקורות „שיש תוקף ביד הרשות השולטת, להוציא פקודת מאסר אדמיניסטרטיבי נגד אנשים חשודים, אשר מצד גורמים שונים אי אפשר לברר בודאות את אשמתם, על ידי העמדתם לברור משפטי, ולהרחיקם בכח הצו הזה מהמקומות אשר המצאם מטריע את שלום הצבורי, אולם בהסתייגות: „במה דברים אמורים, אלא באיש שישנו רגלים לדבר שהוא מושחת המדות ובליעל עד להשחית, או שהדברים מוכיחים שהוא מסכן את שלום הצבור, אלא שאי אפשר לחייבו בגלל חוסר הוכחות משפטיות, ובלעדי זה אין רשות לשלטון להשתמש בשרירות לב

בתוקף כחו להוצאת צו מאסר אדמיניסטרטיבי נגד כל מי שיראת בעיניו כחשוד, דאליכ לא שבקת חיי לכל בריה, וכל אדם יהא נתון תמיד לחסדו של השלטון, בכל עת של איזה אנדרלמוסיה במדינה אשר השלטון רואה אז אפילו צל הרים פאנשים חשודים וד"ל" — (עמוד רל"ז) והדברים נוקבים. הם צריכים לשמש לקו בהליכות השלטנות שלנו לפי הלכה זו...

בשער החמישי, מעביר לנו המחבר מחקר הלכתי על הפורשים מדרכי הצבור, דיניהם, סוגיהם, ענשיהם והיחס אליהם מכל הבחינות, הדיון על הנושא הזה בא כתשובה לאחד מרבני הספרדים בפירו, ואם אמנם, הנושא הזה לכאורה, תורג ממסגרת הדיונים על הלכות המדינה, בכל זאת, יש בו קשר משהו בכדי ללמוד מגודל העונש של הפורש מדרכי הצבור וחיובו בהשתתפות בנשיאות עול הצבור, וכל שכן הפורש מדרכי המדינה וגם כאן מביא חומר עשיר ומקורו בחז"ל ובפוסקים, ע"ד מהות הפורש מדרכי הצבור ועל יחסינו אליהם בעניני דת וקדושה, חברה וצבור ועוד, וחבל שהמחבר קצץ בבאורו על הפורשים מדרכי המדינה... שזה דרך אגב, גם בעיה מבעיות המדינה והיא אקטואלית דוקא מאד בזמן האחרון...

ז. השער הששי והאחרון, הוא כעין סיכום ממצה על הלכות מדינה, ומסכם: „התורה הרשתה לכח השלטוני במדינה לעשות משטרים בארץ, ולהנהיג דיני מדינה ומשפט עונשים בדברים שבין אדם לחבירו ובין אדם למדינתו כשאינם פוגעים בחוקי התורה ומשפטיה, ומכיון שהרשתה התורה לכך, ברור הדבר שעם התקבל דינים ומשפטים אלה, על ידי הגוף הצבורי המדיני המוסמך לכך ע"י העם, מקבלים דינים ומשפטים אלה, תוקף סמכותי ממלכתי ובשם חוקים יקראו, ומסתמך על דברי הרמב"ן בנימוקיו (שמות ט"ו — כ"ה) על הפסוק: „שם שם לו חק ומשפט" וד"ל: „ועל דרך הפשט, כאשר החלו לבוא במדבר הגדול והנורא וצמאון אשר אין מיכ שם להם במחיתם וצרכיהם, מנהגים אשר יתנהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת. כי המנהג יקרא חק כענין: הטרסני לחם חקי, חקות שמים וארץ, ויקרא משפט, בהיותו משוער כהוגן וכר" הנהגות וישוב המדינות, כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים וכיוצ"ב. (עמוד רנ"ג) וראה במגיד משנה (הל' שכנים פ"ד ה"ח) ומציין עוד מקורות יסודיים (מהם לספר של תחיה לידינו הגר"ר מרגלית על סידור בתי המשפט בישראל, הקובע ברכה לעצמו) וראה במבוא התלמוד (פרק ד') להגאון מהר"צ חיות ז"ל שמביא: שהרבה ענינים בתורה שבע"פ אשר באו משקול הדעת האדם, בכל זאת כחו של הלכות אלה גם כן, דין תורה טמש להן.

וכקילורין לעינים, משמשים דברי הרמב"ם בהקדמתו לספר היד החוקה באומרו: „וכן המנהגות והתקנות שהתקינו או שנהגו בכל דור ודור, כמו שראו בי"ד של אותו הדור, לפי שאסור לסור מהם וכ"ו וכ"ו. וכן מענינים בזה דברי „הדבר אברהם" להגאב"ד דקובנה הי"ד בזה דילפינן (בגיטין ד' ל"ו ע"ב) דהפקר בי"ד הפקר מקרא, דוכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והוקנים יחרם כל רכושו, לא נאמרה הלכה זו לבי"ד של ישראל בתור בי"ד, אלא בתור ממשלה, שהרי השרים והוקנים כתיב, ולא ביחוד בבי"ד של ישראל נאמרת, כי אם בכל ממשלה בביתה, שהיא השלטת בכל אשר לנתיניה עמוד (ת"ו)... בזה דברי הר"ן הידועים בדרשותיו, המבאר, שבעצם הדין „שבי"ד מכין ועונשין שלא מן הדין, בא

מכח מחלכתי, מפני שבאשר לא היה מלך בישראל, או השופט כלל בתוכו שני כחות, כח השופט וכח המלך.

הפרק מסתיים בדברים אלו: „ואם כח כזה, היה לראשי קהלות בגולה, ושהיו רק נבחרים קהלה אחת, על אחת כמה וכמה, שישנה הסמכות המלאה לנבחרים עם כולו, כאן בארצנו, בהתאספם יחד במושב הכנסת שלהם, להועץ על הדרך אשר ילכו בה, לטובת העם והמדינה, לחוקק ולתקן תקנות מועילות למדינה שאינן מנוגדות לדברי תורה, והצעות דיני המדינה שיוכרעו ע"י הרוב, המה יקומו ויקבעו לחוקי עולם" (ע' רנ"ח).

הספר כולל אפוא מכלול בעיות ושאלות במשפט העברי המקורי שלנו, ועם זה דיונים וברורים בהלכה מקיפה זו, המלווים חידושים ופירושים יפים המשלימים אלו את אלו והיו לאחדים ולספר שלם, רב הכמות והאיכות גם יחד.

ת. החלק השני שבהלכות מדינה, הנתון בספר מיוחד, כולל מחקרי הלכות ובירורי שיטות, בדיני חקי המלחמה והצבא הישראלי, וכמעשהו בראשון כך מעשהו בשני: מקיף וכולל בהיקף גדול, את הבעיה ומיצריה בסחר נפלא, לשעריו ולפרקיו ובשני הכוונים האמורים: בהרצאת הדברים לאשורם, ובהברורים, שקלא וטריא של הלכה, ופירושים וחידושים שונים בהענינים הנדונים.

בהקדמתו לספר זה, סוקר המחבר סקירה על השתלשלות הצבא בישראל, החל מאברהם אבינו שבהודמן לקחת חבל במלחמת ארבעה מלכים את החמשה, גייס למלחמה זו את אנשיו לשם, וכן אצל יעקב ובניו, „אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי" וכן במשה רבנו, במלחמת מדין ועמלק: בחר לך אנשים וצא הלחם בעמלק וביהושע כובש הארץ, במלחמותיו, ודוד מלך ישראל אשר בצע מפעלי מלחמה, למען עמו וארצו בראש צבאו, וכן המלחמות התכופות של מלכינו, ומאז ומעולם נלחם עם ישראל בכל התקופות בצבאו ובכחות ההגנה וההתקפה, למען שום שארית ושם לעמו ולמדינתו, וזכינו אנחנו הדרור הזה, תודה לאל הבוחר בציון, לעטרת תפארת צבא ההגנה לישראל, הוא הוא הזרוע הבטחונית וההגנתית של מדינת ישראל הקמה לתחיה אשר מהיום בעזרת השם, לחומת אש סביב, להטיל בגודל זרועם אימתה ופחד על כל השכנים הרעים ומתוך שמחה חבויה בלב, מתפרצות רגשותיו של המחבר: „הלב מתרחב והלשון מתמלאת רנה".

אולם, כשם שהוא מעביר חוט שני בהיסטוריה שלנו, על דבר עצם מציאותו של צבא ישראל, כך הוא מעביר קו על הרוח החיה, המוסרית הרוחנית שהיתה משולבת בצבא הישראלי בכל התקופות הללו בבחינת: „כי אלקיך מתהלך בקרב מחניך להצילך ולתת אויביך לפניך והיה מחניך קדוש, ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך". ורוח זו רחפה בכל צבאות ישראל וזאת הוא דורש מראשי ההנהגה המדינית שישכילו זאת וישמרו יחד עם התפקיד של הסייף גם את הספר. שירדו כרוכים מן השמים.

בראש שער הספר בא מבוא מקיף מאת הרב תגאון, כמהור"ר צבי פסח פרנק רבה של ירושלים, הודן במיוחד על פטורי גיוס נשים ובני תורה ויתר ענינים המסתעפים מהספר.

ט. בשער הראשון מדבר על עצם יסודו של הצבא בישראל בכלל, וסוגי הרכבו. הנושא הכללי המבליט את תגיוס והחובה לצבא, משמש דברי דוד מלך

ישראל בקינתו על שאול ויהונתן: „ויאמר, ללמד בני יהודה קשת, הנה כתובה על ספר הישר“. ואם נאמר ככולהו אמוראי, שחתרו למצוא את המובן במלים: ספר הישר, הרי, שמצאנו את הרמו המפורש על חובת הצבא בישראל או כדברי ר' חיי ב"א אר"י האומר: „זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים“ או כדברי ר"א: „זה ספר משנה תורה“ או כר' שמואל בן נחמני „זה ספר שופטים“ (ראה ע"ז ב' כ"ח ע"א).

ומכאן, עובר על החובה המוטלת על מנהיגי העם, לאמן מתוך העם צבא מלחמה, אשר יהא מוכן בכל עת מצוא להשיב מלחמה שערה לאויב, ועל שני סוגי הצבא, צבא הקבע וצבא המילואים, ומוצא שצבא הקבע הונהג כבר ע"י שאול המלך הראשון בישראל, שהנהיג שיהא למלכותו צבא קבע, „שיהו מוכנים בכל עת מצוא לצאת למלחמה לקראת האויב“.

בשער השני, מדבר המחבר על הצביון הרוחני של הצבא, בהסתמכו על דברי התורה המובאים לעיל (דברים כ"ג ט"ו) „כי תצא מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע... והיה מחניך קדוש“. אזהרה, שנאמרה במיוחד לצבא, מפני „שהשטן מקטרג בשעת הסכנה“ כפי דברי הירושלמי (בפ"ב דשבת ה"ו) וסכנת סילוק השכינה צפויה חלילה יותר במלחמה מבשעת שלום, כדברי הרמב"ן בספר המצוות (מצוה י"ח) ולשם יתר ביאור, מביא ומצטט את דברי הרמב"ם במו"נ (ח"ג פרק מ"א) שמחנה הצבא הוא כמקדש ה', וכן מביא ביאור האברבנאל והחנוד (מצוה קמ"ז) בנדון זה.

בין החיובים המיוחדים בצבא מציין המחבר את הצורך לשמור שמירה מעולה על קדושת המחנה וטהרתה, את טהרת המוסר, קדושת המדות ושמירת הלשון, תוך ציון פי' רבנו הלל שם, שמפרש שהדיוק הוא דלכתוב מכל רע, מאי דבר? הוה אומר, שזה מכוון על איסור לשון הרע, שיהיו נשמרין שלא יספרו לשון הרע, מפני שגם היא גורמת לסילוק שכינה. ציון מיוחד דברי „המשך חכמה“ על התורה שהמחבר מביא ח"ל שם בפרשה הנ"ל: „לא דחוק לומר, שכוונת הפסוק שלא לגלות מסתורין של מלחמה, ושלא לספר ארחם ורבעם לשום איש, ומוזה יאות שלא להניח לשום אדם לצאת מן המחנה, שמא ישיגהו שונאיהם וימלטו מפיו תחנונם“. ויוצא לפי"ז — אומר המחבר — אזהרה מיוחדת לאיש הצבא לשמור מאד לשים יד לפה לא לגלות לשום איש סדרי ותנועות הצבא, סיסמותיהם ותהליכותיהם כי אזנים לכותל, וחברא חברא אית ליה ויכולים הדברים בסופו של דבר להגיע לאזני האויב ולהמיט עי"ז סכנה על המחנה, ולא עוד, אלא יש אזהרה בתורה לא להניח משום כך לאנשי הצבא לצאת מחוץ למחנה, שמא ישיגהו האויב וימלטו מפיו תחנונם, ז"א: שמירת הסודות הצבאיים. וברור הדבר, שהרשות נתונה למפקדי הצבא, לקבוע עונשים מיוחדים על עבירת הצו הזה, וכן נתונה הרשות בידם לשמור על תנועת החיילים שלא יצאו בשעת סכנה מחוץ לבסיסם, אף בשעת חופשתם, מסכנה הנזכרת (עמוד כ"ג) לפי שהיו בהם דיילטורים יע"ש. נוסף לכל זה, כלולה האזהרה גם על שמירת טהרת הדיבור הניב והלשון, וכדאייתא בויק"ר (כ"ד ז') ולא יראה בך ערות דבר — ערת דיבור — רשב"ג אומר זה ניבול הפה (עמוד כ"ה).

בפרק מיוחד, מדבר המחבר ע"ד למוד התורה במחנה, שזה דבר מועיל לקביעת הצביון הרוחני בצבא, והמקור הוא בגמרא (מגילה ד' ג') „וילן יחושע בלילה

הוא בתוך העמק אמר רבי יוחנן שלן בעומקה של הלכה. ומכאן למדנו במפורש, שחובה על אנשי המחנה אפילו בעצם תוקף המלחמה, לקבוע זמן מיוחד ללימוד תורה והתעסקות במלחמה אפילו שזו מלחמת מצוה כמלחמת יהושע ביריחו, אינה פוטרת אותה מחובה זאת. המחבר גם מסלפל בנדון קושייחו, דלמה לא אמרינו בזה „עוסק במצוה פטור מן המצוה, ומפסיקין בת”ת למלחמת מצוה כשם ששנינו שמפסיקין בת”ת לקיום שאר מצוות התורה, ומפתח שם את הרעיון שזכות לימוד התורה תסייע לנצחון יותר מהיר של המלחמה, והרי זה חלק מכלי הזיון של המלחמה, וכמו שמצאנו בגדרים (ד' ל"ב) שמבאר כוונת הפסוק של „וירק את הניכיר” שנאמר גבי אברהם, ש„הוריקן בחורה”. ומפרש הרא”ש „זרון בזכות התורה, ובשבילה נצחו במלחמה” (וראה בהעמק דבר בס' לך לך י”ד י”ד) ומכאן באה המסקנא של חובת ההתעסקות בחורה, ביחוד, בשעת חופשת החיילים ובכל רגע שמתפנים מעבודתם בצבא.

י. בשער השלישי, מדבר המחבר על קביעת גיל הגיוס, וכן גם על הסוגים הפטורים מגיוס הצבא, לפי מקורות התורה.

עפ”י הוא בא לדיון על פטור לומדי תורה מבני הישיבה וחובת הגיוס, כפי שמסיים הרמב”ם בדבריו (בפי”ג מהלכ’ שמיטה ויובל ה”ג). הכותב: ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדיל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעבדו לדעת את ה' וכר הרי זה נתקדש קדש קדשים, ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים וכו”ל. למדנו מדבריו, שכמו שזכות שבט לוי להיות מובדלים מדרכי העולם ולערוך מלחמה כשאר ישראל, אלא להיות חיל השם, ניתנת זכות זו לכל איש ואיש המושקע ראשו ורובו בלמוד התורה ובעבודת ה', ופטורים מחובת הגיוס (עמוד נ”ו).

על שני דברים מיוחדים עומד המחבר: (א) מהו הדין אם הכהן והלוי מתנדבים לצבא, האם מותר להם? (ב) האם לומדי תורה פטורים גם ממלחמת מצוה, בחקירה הראשונה מצדד לפי המקורות, שהם פטורים רק מדינא, אבל אם הכהנים והלויים מתנדבים לצבא מותר, ועפ”י מבאר דברי המרדכי (בסוף מי שאחזו) ומיישב הרבה קושיות, ובתוכן למה השתתפו הלויים במלחמת מדין (עמוד נ”ג). ובנוגע למחקר השני, מדברי הרמב”ם הנ”ל הנאמרים לענין כיבוש נחלת ארץ ישראל, שהוא מלחמת מצוה, נלמד באמת, שכמו את שבט לוי כן הוא פוטר את העוסקים בעבודת ה' ובתורתו, אפילו ממלחמת מצוה. אמנם לפי דברי החוס' בשבועות (ד' ל”ה ע”ב) ובפירושו של המהרש”א שם, שהמדובר רק על מלחמת הרשות משמע שבמלחמת מצוה גם לומדי תורה חייבים, משום דבהו — צאת למלחמת מצוה כתיב: „לא תחיה כל נשמה” וזה אמור על כל ישראל (ראה עמוד נ”ז) ומסיק, שגם הרמב”ם יודה, שאם נכנסו ישראל לקרב של מלחמת מצוה, ויש סכנה של פקוח נפשות, אם לא יקחו גם מרבנן שאזי צריכים ללכת לעזרת אחיהם הנתונים בפקוח נפשות גם הרבנן (עמוד נ”ז). לבסוף מביא את תמצית דבריו הנוקבים של מרן הגרא”י קוק ז”ל (אגרות ראייה סימן פ”ה) על פיטור הגיוס של תלמידי הישיבות מפני שלפי הכרתנו הדתית, חורבנן של הישיבות שיהיה נצמח מלקיחת מבחר בניהן לצבא, הוא לנו חורבן דתי איום נורא. „בהיות בתי הישיבות חומת בית חיינו והערובה הבטוחה לקיומנו, והן הן בתי היוצר של אומנתו כולה, שמשם

היא שואפת עוז ועצמה לתקומתה (שם) ואמנם, ממשלתנו הכירה בנמוק הנעלה הזה, ומשחררת את בני הישיבות מגיוס לצבא.

פרק מיוחד (פרק וא"ו) מקדיש המחבר לענין גיוס נשים, שעורר הד גדול ואף מרירות גדולה במדינה ובתפוצות, הוא שולל בהחלט את גיוס הבנות לצבא, בהשענו על מקורות מדברי התורה וחכמינו ז"ל. בין השאר הוא מציין שבתחלת ספר במדבר, כשבא הצו, לסקוד צבאות ישראל כתוב מסורש במספר שמות כל זכר לגולגלותם, והיינו זכרים ולא נקבות, וכן בתנאי בני גד ובני ראובן, הוציאו מן הכלל כדבר מוסכם ופשוט את הנשים: ואמרו: „טפנו, נשינו מקננו וכל בהמתנו יהיו שם בערי הגלעד ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני ה' למלחמה כאשר אדני דבר” (במדבר ל"ב כ"ו כ"ז) ואעפ"י שהיתה זו מלחמת מצוה, וכן נשנה במשנה תורה: „נשיכם וטפכם ומקנכם ידעתי כי מקנה רב לכם ישבו בעריכם אשר נתתי לכם” (דברים ג' י"ח י"ט) וכן משולש, בספר יהושע „נשיכם טפכם ומקניכם ישבו בארץ אשר נתן לכם משה בעבר הירדן” (יהושע א' י"ג י"ד) מבאר מכל הצדדים את המשנה „אבל למלחמת מצוה אפילו חתן יוצא מחרדו וכלה מחופתה” יצ"ש (עמוד ע"ו).

המחבר לא נכנס לעצם הבעיה שהתעוררה בקשר עם פטור נשים משירות אזרחי, שעוררה תסיסה גדולה. המחבר נוהר, כנראה, לקבוע מסמרות בקשר לשרות זה, וחזקה עליו יד הרב הגאון כמהוצ"פ פרנק שליט"א במבוא לאסור בהחלט בכל חומר הדין כל שרות נשים אפילו אזרחי גרידא, ומדבר רתת כנגד כל צורה של שרות לאומי לבנות.

בעיה מעניינת נוספת מעורר המחבר בקשר לגיוס נכרים לצבא ישראל, ואחרי ברור בעיה זו, מחליט המחבר שבתורת חטיבה מיוחדת שלא תתערב עם שאר הצבא מותר לגייס גם גוים, ומסתייע בדברי רש"י (בקידושין פ' עשרה יוחסין) „אבל לא היו יורדין בתוך המלחמה עם ישראל” הוה אומר: שרק „עם ישראל” ביחד לא יורדין במלחמה, אבל בחטיבה מיוחדת, כן משתתפים במלחמה (חרי"ד ס"ו) כמו כן הוא מברר, שכל המדובר בבעיה זו הוא רק, לענין השתתפות נכרים בעצט הקרב אבל לשם חיוק המבצרים, חפירת מקומות הגנה ועזר טכני אין זו בגדר שאלה שכחות אלה מצטרפים למערכת הגנה זו ואמנם במלחמת השחרור האחרונה השתתפו גם גוים מחו"ל וגם חטיבות משל התושבים הדרוזים שבאו לעזרת ה' בגבורים.

יא. בשער הרביעי, עוסק המחבר בהגדרת סוגי המלחמה, המקור לזה כבבלי (סוטה ד' ס"ד ע"ב) דאיתא במשנה שם, בד"א במלחמת הרשות, אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין, אפילו חתן מחרדו וכלה מחופתה, אר"י, במד"א במלחמת מצוה, אבל במלחמת חובה וכו'.

יש לציין, הגדרת המחבר בזה, האומר: בכל שצריך רשות בית דין, נקרא רשות, ומה שלא צריך רשות בי"ד, נקרא מצוה ויוצא מזה, כגון מחייב עמלק או איבוד ז' עממים הנמצאים מחוץ לגבולות הארץ (ראה בחנוך מצוה תר"ד, שמצוה לאבדם מן העולם בכל מקום שנמצאים) בכל זאת צריך כבר בכגון דא רשות בי"ד על כך, כדי לצאת אתם במלחמה גלויה, ע"מ לכבוש מקומות. (עמוד ק"ה). ויש להעיר שזה סתירה לדברי המחבר בעצמו (עמוד ק"ו) דבמלחמת עמלק שהיא

מצוה אין צריך ליטול רשות ביד. אלא יוצא מעצמו בכל עת, וכופה את העם לזאת יעו"ש, וכן כותב המחבר במקום אחר (עמוד קט"ז) שמחית עמלק זה מצוה מיוחדת שאין צריכים לומר שלא צריכים רשות ביד.

בשער החמשי, דן המחבר על אופן ההוצאה לסועל של המלחמה. בחומר עשיר, מעביר לפנינו המחבר את כל בעיות המלחמה, מתחיל ממטרת המלחמה והכרזתה, ועובר לתפקידו של משוח המלחמה ודיבורו אל הצבא, ההכנות האחרונות לקראת הקרב, קריאה לשלום ותנאי הכניעה, שיטת המצור, הסערת המלחמה ושבוים.

בדיונו על ההכרזות שלפני המלחמה מתעכב המחבר אם ההכרזות הן רק במלחמות הרשות, או גם במלחמת מצוה, ועומד על הסתירה בדברי הרמב"ם ביד החזקה (בפ"ז ה"א ממלכים) האומר „דאחד מלחמת מצוה ואחד מלחמת הרשות ממנין כהן לדבר אל העם בשעת המלחמה". ואילו בספר המצות (מצוה קצ"א) כתב מפורש, שזהו חובה רק במלחמת הרשות ולא במלחמת מצוה (עמוד קכ"ה) וראה מאמר „מלחמת מצוה או חובה" של כותב הטורים האלה ב„התורה והמדינה" (ח"ב).

המחבר מתעכב גם בענין שימת מצור על האויב, שנצטוינו לא למהר להדק מסביבו חגורת חנק ולהתנפל עליו בשצף קצף לכלותו, כי אם נתן לו עוד פתח פתוח לבריחה וצריכים להקיפו רק משלש רוחות (והמקור לזה בספרי (פרשת מטות ל"א ז') „ויצבאו על מדין, ר' נתן אומר נתן להם רוח רביעית כדי שיברחו", ומברר, אם זה רק במלחמת הרשות או גם במלחמת מצוה, ומסיק שכפי דעת הרמב"ם והחנוך במפורש, זהו רק במלחמת רשות, אבל במלחמת מצוה יש שימת מצור על ארבע רוחותיה וכן רוצה להעמיס שיטה זו ברמב"ם לפי הוכחה ברורה שלא כדעת ה„מנחת חנוך" (במצות תקכ"ז) (עמוד ק"פ).

ובהיותנו בזה כדאי להביא דבר יקר מאת הרב הגאון פאר הדור כמהרי"ם הרל"פ זצ"ל בדברי החנוך (מצוה תקכ"ז) הכותב: „במלחמת ז' עממין מקיפין אותן מכל צד" וטעמא בעיה? וע"ז אומר הרב הנ"ל דכיון דכל מה דצריכים להניח רוח אחת פתוחה במלחמה, הוא מצד החמלה והרחמים, א"כ בו' עממין שהתורה צותה לנו בפירוש „לא תחיה כל נשמה", הרי אסרה לנו התורה את החמלה לגביהם, בזמן המלחמה, לפיכך פסק החנוך, דבו' עממין מקיפין אותו מכל צד ודפח"ת, וראה בספר „משפט הצבא בישראל" (סימן ט"ו סעיף ה').

פרק שלם, מקדיש המחבר (פרק ח') על אפני הסתערות במלחמה ונהולה, על החובה שהטילה התורה על הנכנסים בקשר המלחמה להלחם בלב שלם וברוח גבורה, מבלי להכניס בקרבם שום מורא ופחד, מתוך שימת מבטחם בה' אלקיהם ההולך לפנייהם ומכניע קמיהם תחתיהם. מצטט לזה מקורות בתורה ובדברי חז"ל, המקור הראשון „ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב על ראש הגבעה והלכות גדולות נאמרו בפרשה זו ר' יהושע אומר בחר לנו אנשים גבורים, ר' אליעזר המודעי אומר, בחר לנו יראי חטא. נקודה זו מעמידה אותנו על הצורך להמוג הגבורה הגופנית עם גבורת הרוח, והחדרת האמונה באלקי הצבאות וראשית חכמה להסתכל כלפי מעלה ולהכניע את הלב לאבינו שבשמים מתוך הכרה

ברורה של "כי לא בארבע ירשו ארץ וזרעם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור מניך כי רציתם" (תהלים מ"ד).

גם בשבויי מלחמה שהוא דן בסוף השער הזה מביא המחבר הלכות גדולות איך להתנהג עם השבויים הנשבים על ידינו, ומראה על המקורות בתורה שבהם נזכרה בעיא זו ומוכיח, שבחקי משפטי המלוכה היה גם פרק מיוחד בדיני הלכות שבויי מלחמה, שכן מצאנו שבהסתפק המלך באחד מהחוקים, היה שולח אל חכמי ישראל לשואלם על כך, וכדמצינו בירושלמי (פ"ב דסנהדרין ה"ה) "הלכות שבויים נצרכה לר', וראה שם "בפני משה", ביאור הספק, כמו כן מוכיח המחבר על היחס הטוב שצריכים להתיחס אל השבויים, להאכילם ולהשקותם וכו' והמקור לזה בדברי הרמב"ם (בפ"ט מהלכ' עבדים ה' ח') (עמוד קצ"ד) וכל אלה הדברים הלא המה אקטואליים בזמננו, וגם לכל זה שרש ומקור בתורה ובחז"ל.

י"ב. בשער הששי, דן המחבר על הרוגי המלחמה ועל הדינין והסדרים הכרוכים בקבורתם, אם דינם כמתי מצוה ממש, שקנו את מקומם, ואם מותר לכהנים ליטמאות להרוגי מלחמה, וכן בנוגע לפנוי קברות חללי מלחמה ממקום למקום, כשהם קבורים במקומם כסדרם, ורק מסבות משפחתיות או משום קבורה בבית קברות אחר וכדומה, רוצים לפנותם. אף זו שאלה אקטואלית בזמננו. ויסוד הדין (בשרע יו"ד סי' שס"ג) ודשו בזה הפוסקים בספריהם, ובכל מקרה ומקרה לחד, בהתאם לתנאים והנמוקים המיוחדים. ראה ב"חלקת יעקב" להרב בריש מציריך (סימנים ו', ז', ח', קל"ג) ובספר "כל בו" על הל' אבילות מהרב גרינולד (ח"א) וכן בקונטרס "פנוי עצמות מתים" להרב וינברג. ובספר "עמק הבכא" להרב אפרתי. כן נוגע בשאלת קבורת הרוגי האויב, ומביא מקורות שמלכי ישראל דאגו לקבור את חללי אויביהם שנפלו חללים על שדה הקרב בהלחמם אתם, וכן בדברי חז"ל אנו מוצאים שנצטוינו לקבור בדרך כלל, מתי עכו"ם משום דרכי שלום. (ראה גיטין ד' ס"א ע"א) וברמב"ם נפסק בסתמא "קוברין מתי עכו"ם" (פי"ד מהל' אבל ה"ב) וזה נובע ממקור התסד והחמלה שחונן בהם עם ישראל (עמוד ר"י).

בשער השביעי, דן המחבר על קדמות התקנה של סידורי גיטין על תנאי, ליוצאת מלחמה שאם ימות במלחמה או לא יחזור עם גמר המלחמה, תהא אשתו מגורשת מעכשיו מיום כתיבתה, והמקור לזה בגמרא (שבת ד' נ"ז ע"א) דא"ר שמואל בן נחמני א"ר יונתן "כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו".

והמחבר מאריך בבאור הדברים, ונוגע בנוהג התקנה בזמננו ובצרוף דעת גדולי התורה בזמננו הוא מביא נוסחאות שונות של הרשאות של הרבנות הראשית לישראל, וכן בקונטרסו המיוחד של הג' ר"י אברמסקי אב"ד דלונדון, שבעקבותיו הלכה אגודת הרבנים באמריקה ועוד, והדברים יצאו בהירים על פי ברור מקיף חדר ותמציתי יעו"ש. וראה "לאור ההלכה", להרש"י זיין בפרק גיטי המלחמה. בשער השמיני עוסק המחבר בענין איסור והיתר במלחמה והיסוד לזה סוגית הגמרא בחולין (ד' י"ז ע"א) וברמב"ם הידוע: (בפ"ח ממלכים ה"א) הפוסק ח"ל: "חלוצי צבא, כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשום וישבו מהן, מותר להן לאכל נבלות וטרפיות ובשר חזיר וכיוצא בו, אם ירעב ולא מצא מה יאכל, אלא מאכלות אלה האסורים, וכן שותה יין נסך, מפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב, ערפי חזירים וכיוצא בהן, עכ"ל.

ס פ ר י ת

הוצאת לעריכתו והדפוסו הירושלמי שלום
(בפיסוקיו של הרב מאיר יחיאל ז"ל)

מדברי הרמב"ם למדים ג' דברים: א) שהדין הוה לאו דוקא במלחמת מצוה אלא גם במלחמת הרשות, וכן דעת החנוך (מצוה תקכ"ז) ב) דוקא אם כשירעב ואין לו מה לאכול, ג) וכן מותרים ביין נסך, אולם הרמב"ן בנמוקיו לתורה (ואתחנן י"א) חולק על הרמב"ם בשלשחטם, וס"ל שרק במלחמת מצוה הותרו לצבא דברים אסורים, וכן אוסר שתיית יין נסך ומקיל אכילת דברים אסורים אפילו כשלא ירעב. והמחבר מבאר את הפלוגתא, ומוסיף נוסף משלו. וראה מאמר כותב הטורים האלה, איסור והיתר בצבא המלחמה בקובץ "התורה והמדינה" (ח"א) באריכות.

בשער התשיעי, עוסק המחבר בענין קניני כיבוש והגדרת סוגיהם, מביא חבילת ראשונים ואחרונים המבררים וממציים את הדין של הקנין הבא ע"י כיבוש מלחמה ומקור לזה דברי הרמב"ם (בס"ד מהל' מלכים ה"י): "כל הארץ שכובש המלך הרי הוא שלו ונותן לעבדיו ולאנשי המלחמה כפי מה שיראה, ומניח לעצמו כפי מה שירצה, ובכל אלה הדברים דינו דין וכו'". אף דין זה הריהו אקטואלי בימינו, שהרי כפי ההגדרה שהבאנו לעיל, שהנהגת הממשלה בתוקף הכנסת, במקום מלך היא עומדת הרי שיש לה תוקף חוקי של קנין הכובש.

מתוך מרוצת השקלא וטריא מוסיף המחבר בחקירה מענינת אם הדין של קנין כיבוש מלחמה, מהלכות מלחמה הוא, או מהלכות מלכות הוא, ונ"מ, בחבורת אנשים שאינם נלחמים כגוף מאורגן, אשר מדינה מאחוריהם. ובני המדינה ממנים אותם כב"כ במלחמה, אלא נלחמים ביזמה עצמית לשם איזה מטרה שהיא, ובתוך מלחמתם כובשים נכסי דניידי ודלא ניידים, אם מדין כיבוש קנו, ואם מדין מלכות לא קנו יעו"ש (עמוד רמ"ב).

וכדאי לעמוד על דברי ההסבר של הרב ר' ראובן מרגליות המובאים שם (עמוד תמ"א) האומר בין השאר: לחייל היוורד למלחמה יש קנין ברכוש הנרכש דוגמת ששנינו בסנהדרין (ע"ב ע"א) א"ר הבא במחותר נטל כלים ויצא פטור מטעמא דבדמים קנינהו, רואים אנו שדבר שאדם מוסר נפשו עליו יש לו בו קנין ונקטו על שמו, וזוהי הגדרה מחודשת ויפה, אולם הגרצ"פ פרנק במבוא הספר מהסס בזה, ומסיים: "ואין לומר שמסירת נפש עושה קנין" (ראה עמוד 22) יעו"ש. בשער העשירי, דן המחבר על מלחמת הגנה והתקפה בשבת ומגדיר שלשה חילוקי דינים בקשר עם המלחמה בשבת לפי המקור בעירובין (ד' מ"ה ע"א).

המחבר מוסיף בזה דבר אקטואלי מאד: שלפי דברי הגהת אשרי (עירובין סימן ו') שבזמן הזה, אם באו שוללים על עסקי ממון, יוצאים עליהם בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת, נלמד, שהוא הדין כאן במדינתנו כשתעמוד לפנינו שאלה של קריאת המשטרה היהודית בשבת, להצלה מפני גנבים ושודדים, אם מותר להם בכדי למהר להצלה לחלל את השבת בנסיעה במכונית, או לצאת בכלי זיין ולירות באויר וכדומה. אז יהיה עלינו לפסוק לפי הענין ולפי תנאי הזמן והמקום, ובכללות, אם יש ספק שמתוך שלא יוכלו לעמוד על ממתנם יהרגום, אזי מותר לחלל עליהם את השבת, בכדי למהר ולבוא להצלה (עמוד רנ"א).

גם בספר זה האריך המחבר למעניתו ביישוב קושיות וסתירות, בבירורים, באורים ופירושים, ובחידושים קולעים שבהשתלבים בתוך ההרצאות מקבלים הענינים צורה והארה מיוחדת. נציין כאן אחדים לדוגמא:

א) מיישב סתירה בדברי רש"י (דברי הימים א' כ"ז א') "וכל חלק כהלק

שמש את המלך חדש והמלך נותן להם הוצאותם ולהלן, כותב שלא בחר אלא אנשי חייל ועשירי העם, שלא נתן להם הוצאתם ומיישב יפה ומפלפל בזה (עמוד ה').

ב) מיישב יפה את הסתירה בדברי הרמב"ם (בפ"ב מהל' שבת הכ"ג) הפוסק בסתמא, דכשיצילו את אחיהן מותר להן לחזור בכלי זיין שלהן למקומם בשבת, כדי שלא להכשילם לעתיד לבוא, שיש בזה סתירה לדבריו (בפכ"ז מהל' שבת ה"ז) (עמוד רנ"ג).

ג) מחדש, דבג' העבירות שהתורה התירה בהן דמו של ישראל למען קידוש שמו הגדול, כולי עלמא יודו, דאף בספק צריך למסור את נפשו ולא לעבר, ומביא ראיה מדברי הש"ך (יר"ד ס' קנ"ז סק"א) שמביא בשם תה"ד, די"ל דלענין קידוש השם שלא הקפידה תורה על איבוד נפשות מישראל, לא ילפינן לה משאר ספקות, יע"ש (עמוד כ"ו).

ד) מחדש, שהגט כריתות על תנאי, היו כותבים רק לאלה שהשתתפו בפועל בקרב פנים אל פנים מול האויב, והיו נתונים בסכנה תמידית, אבל הכהנים המפקדים והמצביאים שהיו רק מנהלי ומכווני המלחמה, והם כשלעצמם נמצאים במרחק מפני המלחמה, ואינם נתונים כ"כ בסכנת אלה לא היו בכלל התקנה של כתיבת גט כריתות לנשותיהם, ובוה מיישב הרבה קושיות יע"ש (עמוד נ"ה).

ה) מחדש, שענין כיבוש מלחמה נובע ממה שהותר בשעת מלחמה להרוג, לפי הגמרא בשבועות (ד' ל"ה ע"ב) דמלכותא דקטלא חד משיתא בעלמא לא מיענשי ואם הותר בשעת מלחמה, הריגת נפשות, כ"ש שהותר הרכוש של האויב, ובוה יתבארו אילו ענינים הקשורים בסוגיא זו יע"ש (עמוד רמ"ד).

ו) ישוב כסול יפה לדברי הרמב"ם (בפ"ו ממלכים ה' ד') לקושיא מגמרא פסורשת (ברכות ד' כ"ה יע"ש) (עמוד ל"ב).

ז) פירוש קולע, בספרי פ' שופטים, "כי תקרב אל עיר להלחם עליה" אל עיר ולא לכרך, אל עיר ולא לכפר. והמפרשים טורחים לבארו, והמחבר מפרש: לפי דברי הספרי "להלחם עליה" ולא להרעיבה ולא להצמיאה ולא להמיתה, במיתת חלואים, וזהו, לפי שהאויב ענה תשובתו השלילית וע"ז איתא בספרי. וצרת עליה אף להרעיבה אף להצמיאה אף להמיתה במיתת תחלואים, וא"כ זה שממעט הספרי "אל עיר לא לכרך ולכפר" שבא למעט בזה שדוקא אל עיר בינונית הרשות בידך כשלא השלימה לצור עליה להרעיבה להצמיאה ולהמיתה במיתת תחלואים, אבל בכרך אשר יש בה אדם רב (ראה סנהדרין ד' ט"ו ע"ב עד כמה נקרא עיר) אסור להרעיב להצמיא ולהמית כל הכרך במיתת תחלואים, אלא עלינו להלחם או בדרכים אחרות, כדי להכניעם, וכן בכפר שהנקל בידנו לכובשו בהסתערות מלחמתית אסור ג"כ לענותו ברעב ובצמא ולהמיתו במיתת תחלואים (עמוד קע"ו) ודבר זה מסתבר, וכהנה רבות...

בשני הספרים האלה הוסיף המחבר, נדבך גדול בהיכל התורה שלנו, חשף מקורות וכינס חומר עשיר למקצועות התורה אשר טרם עיבדו אותם כל צרכם. הוא החיה, העסיס ורענן את ההלכות הללו במשפט ישראל ובצבא ישראל, אשר תשמנה לנו לאבני היסוד להליכות המשפט והצבא בישראל, ומוטב לנו להעיר את תשומת לבות השרים, שר המשפטים ושר הבטחון שבחפשמם חקורות לגישה יהודית עצמאית לשם פיתוח המשפט והצבא בישראל, הרי יש להם מן המוכן. החומר

העשיר והרביגווני, הנובע מתוך השיתין של תורת ישראל, ואם לזה יזכה המחבר
דנן, אשרי חלקו בתרומתו הגדולה למדינתנו היקרה, שהיא צריכה להיות והיא
תהיה ברצות ה' אלקי ציון למדינת התורה. "כי אין אומתנו אומה אלא בתורתה"
דאני מוסיף "אין מדינתנו מדינה אלא בתורת ה'".

ולמחבר דנן ברכה נאמנה, שימשיך במפעלו הגדול והקדוש הזה, יחפור
בארות מים חיים בשאר מקצועות החיים והשטחים החיוניים ביותר להתפתחות
מדינתנו וקימומה, למען להשתיתם ולבצרם על יסודות תורתנו, שלכל בה
חיי רוחנו ועמידנו בארץ ובתפוצות. יישר חיליה! כה לחי!